

24. BÖLÜM / CHAPTER 24

AB ENTEGRASYONUNDA GENİŞLEME SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENLARGEMENT PROCESSES IN EU INTEGRATION

Semin PAKSOY*

*Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Adana, Türkiye
E-mail:spaksoy@cu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS10.2021.013.24

ÖZ

Özellikle 2004 ve 2007 yılında gerçekleştirilen genişleme süreçleri, Avrupa Birliği'nin (AB) ekonomik, sosyal ve politik entegrasyonun sağlanmasına yönelik yüksek beklentilerin ve heyecanın yerini giderek birliğin geleceğine yönelik kaygıların oluşmasına neden olmuştur. Daha o günlerde, bu sürecin başlangıcında, birliğe katılan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Bulgaristan ve Romanya'nın nitelik ve niceliklerinin AB üyelik kriterlerine yeterince uymadığı tartışılırken, AB'nin üyelik koşulları ve politikaları değiştirilerek aday ülkelerin önündeki engeller yükseltilmiştir. Son genişleme süreçlerinden olan 2004 ve 2007 genişleme süreçlerindeki geniş katılım ile AB ekonomik ve politik gücünü artırarak uluslararası arenada cazibesini artırmak isterken, yeni üyelere AB ile ekonomik ve sosyal işbirliğinden umutlanarak, demokratik yönetim sistemini ve aynı zamanda güçlü ekonomilerini kurmak istemiştir. AB'nin bu ülkeleri birliğe dahil etme konusundaki ısrarlı ve istekli tutumu ile daha yeni özgürlüklerine kavuşan bu ülkelerin de birlik içinde yer alma arzularının karşılıklı bir şekilde örtüşmesi ile gerçekleşen genişleme süreçleri taraflarda olumlu rüzgarın esmesine neden olmuştur. O dönemde beklenmedik şekilde oluşan politik ve ekonomik konjonktürden dolayı AB bu ülkelerin üyelik statüsünü kazanmaları için daha önce hiç yapmadığı ölçüde ve önemli derecede destek sağlamıştır. Bu gelişmeler, AB'nin güçlü desteğine rağmen Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye uyum sağlayıp sağlayamadığı, o dönemde birliğe aday olan ve adaylığı halen devam eden Türkiye'ye karşı çifte standart uygulanıp uygulanmadığı gibi konuların tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, AB'nin konu edilen genişleme süreçlerini daha çok bir dış politika aracı olarak mı kullandığı veya geçtiğimiz çeyrek asırda gerçekleştirilen genişleme süreçlerinde birliğe katılan ülkeler AB normlarına adapte olabildiler mi şeklinde zihinlerde oluşan iki soruya kümeleme analizi ile cevap aramaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye ve AB'ye üye ülkelerinin ekonomik, sosyal ve politik göstergelerle dün ve bugün incelenmektedir. Gerçekleştirilen ampirik çalışma, AB hakkında oluşan bu kuşkuvarın temelsiz olmadığını, analizde kullanılan göstergeler ile desteklendiği yönünde bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: AB entegrasyonu, Kümeleme analizi, Ülke karşılaştırmaları

Extended Abstract

In the past two decades, the enlargement policy of the European Union (EU) seemed to be a geographic and political investment in peace, stability and economic growth in the whole European region. Particularly, enlargements in 2004 and 2007 resulted in expectations and excitement of EU integration, gradually replacing previous concerns about the future of the union, by a wide variety of people interested in the EU and politicians observing EU strategies and criteria. Even at the beginning of this process, it was argued that the qualifications and quantity of the Central and Eastern European countries of Bulgaria and Romania did not adequately meet the EU membership criteria. In addition, prior to these enlargement processes, EU criteria were upgraded and raised, and the obstacles for candidate countries were increased at the Copenhagen Summit. Therefore, these enlargements were considered to represent a double standard.

During the Copenhagen Summit in 1993, it was also predicted that instability would occur in Europe if these countries, which had newly acquired their independence, turned to another political channel outside the EU. The EU, therefore, sought to establish close economic and political cooperation with these countries. Foreseeing that their accession as members would increase the economic and political power of the EU, it was declared in the summit that these countries would be able to join the union if they met the membership criteria.

The Copenhagen Summit was the beginning of a new process for both the EU and candidate countries. The importance of political cohesion was emphasized for the first time in this summit and the ability to adapt to the political criteria and EU norms was sought from candidate countries in addition to economic criteria. This can be interpreted as a set of new and stricter rules for Turkey that it must fulfill to cross the EU bridge.

After the foundation of EU in 1957, with seven enlargement processes between 1973 and 2013 enlargement processes, the union has increased the number of member states to its current number, 28. The fact that Croatia became a member in 2013 enlargement process shows that the EU is becoming more and more selective in its recruitment of new members. In both 2004 and 2007 enlargement processes, the EU has been very eager to accept these countries as members, providing significant support to these countries to meet the criteria for EU membership.

These developments have led to the opening of some discussions, such as whether Central and Eastern European countries cannot adapt to the EU, despite its strong support for the countries, and whether double standards were applied to Turkey. Thus, the aim of this study is

to answer two questions: whether the EU has used the enlargement process as a foreign policy instrument, and whether the countries that joined the union in the last enlargement process have now adapted to EU norms. For these purposes, using country indicators that belong to EU member states and Turkey and reflect previous and current improvements on economic, social, and political issues, the current situation regarding EU integration was examined using a cluster analysis.

This study offers additional confirmation that current doubts about the EU are not groundless and are supported by the indicators used in the analysis.

According to the results of the analysis, it is recommended that the candidate countries continue their work on harmonization with EU norms and standards. They can also make their new domestic plans and strategies in line with EU since the process of becoming a member of the union may be delayed.

In future studies, it may be recommended to conduct analysis based on field research to obtain more detailed information.

Keywords: European Union, EU integration, Cluster analysis, Country comparisons

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD komünizmin ve Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemeye ve dünya çapında serbest pazar ekonomisinin kurulmasına ağırlık vermiştir. Bu doğrultuda Avrupa'ya restore etmek için "Avrupa İmar Planı" adı altında ünlü Marshall Planı'nı hayata geçirmiş ve savaş nedeniyle yıkıma uğrayan Avrupa devletlerine ekonomik yardım yapılması ve canlandırılması hedeflenmiştir (Şöhret,2012).

Marshall Planı'nın uygulanması ile ekonomik kalkınmasını gerçekleştiren ve savaş nedeniyle tarımar olan alt yapısını onaran Batı Avrupa ülkeleri ekonomik güç ve itibar kazanarak, Avrupa sınırları içerisinde sürdürülebilir barışı ve ekonomik işbirliğini kurmak ve geliştirmek amacıyla şimdiki adı Avrupa Birliği (AB) olan topluluğu 1951 yılında altı Avrupa ülkesi ile kurmuştur. Zaman içerisinde gerçekleştirilen genişleme süreçleri ile günümüzde 28 Avrupa'lı ülkeden oluşan üyesi sayısı ile önemli bir uluslararası topluluk haline dönüşmüştür. Birlik genişledikçe, başlangıçta belirlenen ve birliğe katılmak için gerekli olan ekonomik kriterlere ilaveten tam entegrasyon adı altında sosyal ve politik entegrasyonda ileri sürülmeye başlanmıştır. Artık dengeli ve sürdürülebilir ekonomiye sahip olmanın yanısıra demokratikleşme ve insan haklarının önceliğinin artırılmış olması, uluslararası hukuki düzenlemelerin ve kurumsallaşmanın gerçekleştirilmesi de kriterler arasında yer almaya başlamıştır.

Ne var ki, özellikle 2004 ve 2007 yılında gerçekleştirilen genişleme süreçleri, Avrupa Birliği'nin (AB) ekonomik, sosyal ve politik entegrasyonun sağlanmasına yönelik yüksek beklentilerin ve heyecanın yerini giderek birliğin geleceğine yönelik kaygıların oluşmasına neden olmuştur. Daha o günlerde, bu sürecin başlangıcında, birliğe katılan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Bulgaristan ve Romanya'nın nitelik ve niceliklerinin AB üyelik kriterlerine yeterince uymadan üyelik satatüsü kazandıkları tartışılırken, AB'nin üyelik koşulları ve politikaları değiştirilerek aday ülkelerin önündeki engeller yükseltilmiştir.

Bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerin AB dışında başka bir mecraaya yönelmeleri halinde, Avrupa'da istikrarsızlığın oluşacağı ve bu nedenle AB'nin bu ülkelerle sıkı bir şekilde ekonomik ve politik işbirliği kurmasının önemi, Kopenhag zirvesinde (1993) ifade edilmiştir. Bu ülkelerin birliğe üye olarak alınmalarının AB'nin ekonomik ve politik gücünü artıracığı öngörüsünde bulunularak, üyelik kriterlerini sağlamaları halinde birliğe alınabilecekleri zirvede beyan edilmiştir. Dolayısı ile Kopenhag zirvesi birlik açısından olduğu gibi birliğe aday olan ülkeler açısından da yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. İlk kez politik uyumun önemine bu zirvede vurgu yapılarak, aday ülkelere ekonomik kriterlerin yanı sıra politik kriterler ve AB normlarına uyum kabiliyeti aranmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin artan

şiddeti ve soğuk savaşın bitmesi ile demokratik rejime duyulan özlem ile birlikte değişen ekonomik ve politik konjonktürün oluşturduğu bu yeni rüzgar, AB ile ekonomik işbirliğini daha cazip hale getirmiştir. Dolayısı ile AB ekonomik bir güç olmanın tek başına yeterli olmadığını yanı sıra nihai hedef olan siyasi ve sosyal bütünleşme ile tek Avrupa hedefine uygun zeminin artık hazır hale geldiğini düşünmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda, AB'nin belirlemiş olduğu bu yeni kriterler Türkiye açısından tam köprüyü geçerken kuralların ağırlaştırılması şeklinde yorumlanabilmektedir.

Diğer yandan AB'nin sosyal politikaları açısından Amsterdam Antlaşması(1997) özel bir yere sahiptir. Bu antlaşmayla birliğe üyelik kriterleri olarak sosyal politikaların kaçınılmazlığına yer verilerek, üye ülkelerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeterli sosyal korumanın sağlanması, sosyal dışlanmanın ve her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması karara bağlanmıştır.

2004 ve 2007 genişleme süreçlerinden sonra günümüze dek tek gerçekleştirilen genişleme süreci 2013 genişleme sürecidir. Bu süreçte de sadece Hırvatistan'ın birliğe üye olması, AB'nin yeni üye alımında giderek daha çok seçici olmaya başladığını göstermektedir. Oysa her iki genişleme sürecinde de AB bu ülkeleri üye olarak almaya çok istekli bir tutum içerisinde olduğundan üyelik kriterlerini karşılamaları için bu ülkelere önemli derecede destek sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler, AB'nin güçlü desteğine rağmen Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye uyum sağlayıp sağlayamadığı, yarım asırdan uzun süredir aday konumunda bulunan Türkiye'ye çifte standart uygulanıp uygulanmadığı gibi konuların tartışmaya açılmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, AB'nin konu edilen genişleme süreçlerini daha çok bir dış politika aracı olarak mı kullandığı veya geçtiğimiz çeyrek asırda gerçekleştirilen genişleme süreçlerinde birliğe katılan ülkeler AB normlarına adapte olabildiler mi şeklinde zihinlerde oluşan iki soruya kümeleme analizi ile cevap aramaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye ve AB'ye üye ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik göstergelerle dünü ve bugünü incelenmektedir.

2. Literatür

Literatürde kümeleme analizi ile ülkelerin farklı perspektiflere göre gruplandırılmaya çalışıldığı ve bu konuda oldukça fazla çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda özellikle, Türk literatüründen seçilenlerde, OECD, AB ve G10 ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gözlemlenmek istenen değişkenler kullanılarak kümeleme analizi ile gruplandırıldığı; ülkelerin benzer ve benzer olmayan yanlarının ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Alptekin ve Yeşilaydın (2015) çalışmalarında, 34 OECD ülkesini,

belirlenen sağlık göstergeleri açısından bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırmaktadır. Araştırmacılar, kullanılan 10 adet sağlık göstergelerinin kapsamlı literatür çalışması sonucunda belirlendiğini; kimisinin sağlığı doğrudan etkilediğini, kimisinin de doğrudan etkilemediğini belirtmektedir. Çalışma Türkiye'nin ait olduğu kümenin ve o kümede yer alan diğer ülkelerin tespit edilmesi ve Türkiye'nin içinde bulunduğu kümedeki ülkeler ile benzer özellikler gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Analiz sonucunda, en uygun küme sayısının beş olduğu; Türkiye ile aynı kümede yer alan diğer ülkelerin Estonya, Macaristan, Meksika, Polonya ve Şili olduğu görülmektedir.

Sandal vd.(2005) Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden oluşturulan 47 ülkeye ait 37 sosyo-ekonomik değişken yardımıyla Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki konumunu bulmak için kümeleme analizi kullanmışlardır. Analiz sonucunda Türkiye'nin bazı Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile homojen bir grup oluşturduğu; grup içerisinde kesinlikle bir AB ülkesinin olmadığı; Türkiye'ye en çok benzeyen ülkenin İran, en az benzeyen ülkenin ise İsveç olduğu bilgisi elde edilmiştir.

Turanlı vd.(2006), AB'ye tam üye olan ülkeler ile birliğe aday ülkeler arasında var olan ekonomik benzerlikleri ortaya koymak ve aday ülkelerin üye olmak için yeterli olup olmadıklarını anlamaya çalışmak için yaptıkları çalışmada, 2004 yılı verileri için, 2 kümeli kümeleme analizi yapmışlardır. Türkiye, o dönemde Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan ederek AB'ye en son üye olan 10 ülke ile üyelik için tarih verilen ve günümüzde üye olan Romanya ve Bulgaristan'ın da üye olduğu ikinci kümede yer almıştır.

Erkekoğlu (2007) çalışmasında 25 AB ülkesiyle birlikte Türkiye ve o dönem AB'ye aday üye olan Romanya ve Bulgaristan'ı 39 değişken yardımıyla kümeleme analizi kullanarak beş gruba ayırmıştır. Türkiye, yapılan kümeleme analizi sonucunda görece olarak diğer dört kümeye göre daha az gelişmiş olan, birinci kümede yer almıştır. Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Bulgaristan ile aynı kümede yer aldığı ve benzer gelişme düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2017) çalışmasında, 2015 yılı verilerini kullandığı kümeleme analizi ile ekonomik özgürlükler açısından Doğu Avrupa ülkelerinin hangi grupta yer aldığını araştırmış; Türkiye'nin Bosna-Hersek, Çekya, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Moldova, Polonya, Sırbistan, Slovakya ve Kıbrıs ile aynı kümede yer aldığını saptamıştır.

Özellikle Türk literatüründe yer alan ve farklı tarihlerde yapılan bu çalışmaların ortak vurgusunun, ekonomik göstergeler açısından "AB'nin Türkiye'yi birliğe almadığı yönünde" olduğu görülmektedir.

Ancak tersine sonuçlar alınan çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin Ertaş ve Atık (2016), Türkiye'nin AB içindeki göreceli gelişme düzeyini, 57 sosyo-ekonomik göstergelerle 2003 ve 2014 yıllarına ait veriler üzerinde kümeleme analizini uygulayarak, Türkiye'nin hiçbir AB üyesi ile benzer bir gelişme düzeyinde olmadığı sonucunu elde etmişlerdir.

3. Yöntem

Kümeleme analizi, nesnelere özelliklerine göre gruplandırılan yani farklı kümelerle ayıran çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemidir. Burada değişkenler, gruplandırmada kullanılan özellikler ya da kriterler olarak değerlendirilmektedir. Bazı alınan değişkenler açısından birbirine benzeyen nesnelere aynı küme içinde yer alırken, birbirine benzemeyen nesnelere başka küme veya kümeler içerisine toplanmaktadır. Başka bir ifadeyle kümeleme analizi, aynı küme içinde yer alan nesnelere maksimum homojeniteyi sağlayacak şekilde; kümeler arasında ise maksimum heterojenliği sağlayacak şekilde kümelerle ayrıştırma prensibine dayanan bir analizdir (Karagöz, 2017:411).

Analizde kümeleme ya da ayrıştırma işleminin başarılı yapılabilmesi için veri sayısının, değişken sayısının 3-4 katı olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir (Kalaycı, 2008). Kümeleme analizinde benzerlik ölçümünün de doğru belirlenmesi gerekmektedir. Değişken kategorik ise benzerlik ölçümü "association measures of similarity"; metrik ise korelasyon ve uzaklık ölçümleri kullanılır. Ancak değişkenlerin ölçü birimlerinde farklılık olduğunda, verilerin standardizasyonu gerekmektedir. Aksi halde yapılan analiz sonuçlarına güven olmayacaktır (Arı ve Yıldız, 2018:21).

Birçok kümeleme yöntemi bulunmakla birlikte, hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hiyerarşik kümeleme yönteminin algoritmasına göre kullanılan bir uzaklık ölçüsü yardımıyla uzaklık matrisi oluşturulmakta ve bu matrisden yararlanılarak birbirine en yakın bireyler bir arada olacak şekilde bağlanmaktadır. Tüm bireylerin birbirine yakınlıklarına göre bağlanarak bir arada gösterilmesi ile dendogram(ağaç diyagramı) oluşturulmaktadır. Dendogram, veriye uygun küme sayısı hakkında bir bilgi almak üzere kullanılabilir. Hiyerarşik kümeleme yönteminde farklı teknikler bulunmaktadır. Bu tekniklerden en yaygın kullanılanları; tekli bağlantı (en yakın komşuluk), tam bağlantı (en uzak komşuluk), ortalama bağlantı ve ward teknikleridir (Kalaycı,2008).

Hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri arasındaki temel ayrım, hiyerarşik kümeleme yöntemlerinde mevcut veri setinin kaç kümeye ayrılacağı kullanıcı tarafından belirlenmemesi ve küme sayısının analiz ile belirlenmesidir. Hiyerarşik olmayan kümeleme

analizinde ise küme sayısı kullanıcı tarafından belirlenmektedir. Ayrıca hiyerarşik kümeleme yöntemi kolay uygulanabilirliği ve yorumlanmasına rağmen daha az güven duyulan bir yöntemdir (Kalaycı,2008). Ancak yine de her ikisinin uygulanarak ilave bilgi elde edilmesi ve yorumlanmasının faydalı olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada hiyerarşik kümeleme yöntemi olarak ward tekniği kullanılmaktadır. Bu teknik yeterli birim sayısı olduğunda iyi sonuç veren bir teknik olduğundan (Kalaycı,2008) tercih edilmiştir. Ayrıca potansiyel küme sayısı hakkında hem ön bilgiye sahip olunması, hem de hiyerarşik kümeleme yöntemi ile elde edilen dendogramın da bununla çelişmeyen küme sayısını ifade etmesi nedeniyle hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi de kullanılmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalamar kümeleme yöntemi tercih edilmiştir.

k-ortalamar kümeleme yöntemi, her verinin en yakın küme merkezine atanmasına olanak tanıyarak verilerin gruplanmasını sağlayan istatistiksel bir yöntemdir. Bu yöntem ilk olarak MacQueen (1967) tarafından tanıtılmış ve birçok bilim alanına uygulanmıştır (Ülgen ve Özalp,2017). k-ortalamar kümeleme yöntemi, adından da anlaşıldığı üzere, bir veri setinin kullanıcı tarafından belirtilen k adet alt kümeye bölünmesi için tasarlanmıştır. Kümeleme işlemi yapılırken her birimin ait olduğu küme merkezine yakın(benzer) olması sağlanmaktadır. Dolayısıyla, bir alt kümedeki birim/birimler o alt kümenin merkezine diğer herhangi bir alt kümenin merkezinden daha yakın olacak şekilde yerleşecektir. Çalışmada k-ortalamar kümeleme yönteminde uzaklık ölçüsü olarak öklidyen uzaklık ölçüsü tercih edilmiştir.

Diğer yandan, halen optimum küme sayısı k'nın belirlenmesine yönelik bir yöntemin mevcut olmaması, başlangıçta k sayısının belirlenmesinin önemli bir teknik sorun olarak algılanmasına neden olmaktadır. Oysaki dendogram grafiği ile bir ön bilginin alınması veya farklı küme sayıları ile k-algoritmalar kümeleme yönteminin denenmesi ve bunların karşılaştırılması sonucunda çalışma amacını destekleyen ve veriye en uyumlu olan küme sayısının belirlenmesi yolu yaygın bir şekilde izlenmekte, başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Ayrıca optimum küme sayısı k'nın belirlenmesine yönelik değişik algoritmaların denendiği ve bu yönde çalışmaların devam ettiği bilinmektedir. Örneğin Erilli v.d.(2011) yaptıkları çalışmada yapay sinir ağları ile optimum küme sayısını tespit etmeye çalışmıştır.

4. Veri Seti, Ampirik Sonuçlar

Veri seti olarak araştırmaya 28 AB üye ülkesi ile birlikte Türkiye dâhil edilmiştir. Araştırmada kullanılan ülkelerin değişkenlerine ait veriler eurostat veri tabanında (<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>) yer alan verilerden derlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler üç başlık altında kategorize edilmiştir. Özellikle 2004 ve 2007 yıllarında

gerçekleştirilen genişleme süreçlerinde birliğe üye yapılan ve tartışmalı olan ülkelerin sosyal ve ekonomik göstergeler açısından birliğe entegrasyonunun ne denli başarılı olduğunu gözlemlemek için ülkelerin 2007 ve 2017 yılı verileri düzenlenmiştir. 2017 yılı, baz alınan değişkenler açısından ülkelerin eksiksiz verilerini içeren son yıl olduğundan seçilmiştir.

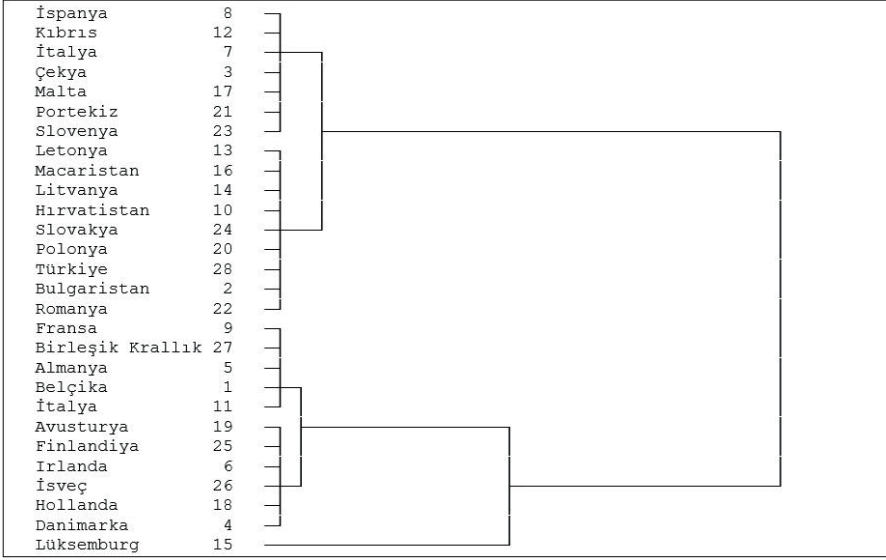
Diğer taraftan, ülkelerin politik değişkenlerine ait sadece 2013 yılına ait eurostat verilerine erişilebildiğinden, sadece bu yıla ait veriler kullanılarak kümeleme analizi yapılmıştır. Gerek yıl olarak gerekse değişkenler olarak yeterli politik verilere erişilememesi nedeniyle, AB'ye üyelik için sağlanması gereken politik kriter olan hukukun üstünlüğüne, ifade özgürlüğüne ve vatandaşların insan haklarına saygılı olması değerlerini, diğer bir deyişle ülkelerin demokrasi kültürünü yansıtan demokrasi endeksi de değişken olarak kullanılmaktadır. The Economist Dergisi 2006 yılından beri her yıl dünya ülkelerinin demokrasi endeksini web sitesinde yayınlamaktadır¹.

Çalışmada, kümeleme analizinde kullanılan ekonomik değişkenler olarak Borç/Alacak Oranı, Kişi Başına GSYİH, Kişi Başına Reel GSYİH, Enflasyon Oranı, Faiz Oranı olarak belirlenmiştir. Sosyal değişkenler olarak Şiddetli Materyal Yoksunluğu, Kötü Yaşam Koşulu, Yoksulluk Riski Eşiği olarak belirlenmiştir. Politik değişkenler ise Polise Güven, Yasal Sisteme Güven ve Politik Sisteme Güven değişkenlerinden oluşmaktadır.

Verilerin düzenlenmesi esnasında, 2007 yılına ait ekonomik göstergelerde Hırvatistan'a ait eksik verinin fazla olması nedeniyle bu ülke kümeleme analizine dahil edilememiş; ancak 2017 verileri tam olduğundan tekrar dahil edilmiştir. Ayrıca bazı ülkelerin tek tük rastlanan eksik verileri için bir önceki yıla ait verisi kullanılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır.

Çalışmada hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi kullanılmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi olarak, literatürde çok yaygın kullanılan k-ortalama yöntemini seçilmektedir. Belirlenen değişkenler açısından potansiyel küme sayısı hakkında ön bilginin mevcut olması, hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k-ortalama tekniğinin tercih edilmesine ve kullanılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca salt bununla da yetinmeyip, hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılarak dendogram grafikleri incelenmiştir. Şelik 1'de gösterilen dendogram grafiğinin de ön bilgi ile elde edilen potansiyel küme sayılarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Lüksemburg'un tek başına bir küme olarak ortaya çıkması, analizin amacına hizmet etmediğinden analiz kapsamı dışında tutulmasına karar verilmiştir.

1 https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf

Şekil 1. Hiyerarşik Kümeleme Analizi Dendogramı

Çalışmanın amacına uygun düşen küme sayısını elde edebilmek ve bundan da emin olabilmek adına iki, üç, dört ve beş olarak tespit edilen küme sayıları ile ayrı ayrı analiz yapılmıştır. Küme sayısı iki olarak denendiğinde, çalışmanın amacına yönelik bilgi almanın imkânsız olduğu; özellikle çok gelişmiş olan kurucu AB üyelerinin birinci kümede, birliğe sonradan katılan merkez ve orta Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin ikinci kümede yer aldığı görülmektedir. Küme sayısı beş olarak denendiğinde, Türkiye'nin hiçbir kümede yer alamadığı görülmüştür. Bu nedenle, Türkiye'nin konumunu daha net saptayabilmek için küme sayısının üç veya dört olarak belirlenmesi gerektiğine kanaat getirilmiştir.

Küme sayısının belirlenmesinde izlenen bu tutum ile Turanlı vd. (2006)'nin yaptıkları çalışmada özellikle örneklem sayısı büyük olmayan veriler için önerilen pratik yöntemin benzer küme sayısını referans ettiği görülmektedir. Önerilen pratik yöntemde küme sayısı k , eşitlik (1) de verilen formül ile hesaplanmaktadır.

$$k = \sqrt{\frac{n}{2}} \quad (1)$$

$n=27$ veri için eşitlik (1) ile hesaplanan küme sayısı, $k=3,67$ beklenen potansiyel küme sayısı ile örtüşmektedir. Yani (1) numaralı formülün yanısıra göstergelerle yapılan hiyerarşik kümeleme analizinden elde edilen dendogramlar benzer şekilde küme sayısının üç ve/veya dört seçilmesini işaret etmektedir.

Küme sayısına karar verilmesinden sonra k-ortalamlar kümeleme yöntemine göre analiz yapılmıştır. Karşılaştırma amacıyla farklı küme sayılarına (k=2,3,4 gibi) göre yapılan analiz sonuçları ve her bir kümede yer alan ülkeler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi küme sayısı k=2 ile yapılan analiz sonucuna göre ülkelerin gruplandırılması beklentiler doğrultusunda gerçekleşmiştir. AB’nin kurucusu ve gelişmiş olan üye ülkelerin birinci kümede, göreceli olarak daha az gelişmiş AB ülkeleri ile birliğe yeni aday olan ülkelerin yanısıra Türkiye’nin ikinci kümede yer aldığı görülmektedir. Tablo 2’de bu iki kümenin “son küme merkezleri”nde gösterildiği üzere, birinci küme 2007 ekonomik göstergeler açısından daha iyi durumda olan ülkeleri içeren kümedir. Görüldüğü üzere, küme sayısı k=2 ile yapılan bu analiz, çalışmanın amacını oluşturan bilgiye erişimi sağlamamakta ve bu nedenle daha büyük küme sayıları ile analiz yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca 2007 ve 2017 ekonomik göstergeler için yapılan analizde dendogram dört küme oluştururken, 2007 sosyal göstergelerde dendogram üç küme oluşturmuştur.

k=3 için yapılan kümeleme analizinde ise Türkiye’nin 2004 ve 2007 yılında birliğe üye olan pek çok ülkeyle ekonomik göstergeler açısından benzerliğini daha net ortaya koymaktadır. Tablo 3’te bu analize ait son küme merkezleri incelendiğinde, üçüncü grubun en iyi küme olduğu, bunu sırası ile birinci ve ikinci kümelerin takip ettiği görülmektedir. Almanya ve Birleşik Krallık gibi kurucu ülkelerin birinci kümede yer aldığı görülmekte; bu durumun 2007-2008 krizinden bu ülkelerin, diğer gelişmiş ülkelere göre daha fazla etkilenmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Yunanistan ve İtalya da bu kümede yer almaktadır.

Tablo 1’de gösterildiği üzere, yapılan ekonomik göstergelerle yapılan analizlerin hepsinde (k=2,3,4 iken) Türkiye’nin Romanya, Bulgaristan ve Polonya gibi ekonomileri daha zayıf olan Avrupa ülkeleri ile aynı kümede yer aldığı göze çarpmaktadır. Yani bu ülkelerin seçilen ekonomik göstergeler açısından birbirine çok benzer olduğu sonucuna varılmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’nin sadece AB’ye son iki genişleme sürecinde katılan Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan ile benzer bir ekonomik performansla sahip olduğu, aynı zamanda bu ülkelerin katılım sürecinden bir önceki süreçte(2004) birliğe katılan ülkelerin pek çoğu ile de benzer ekonomik performans sergilediği görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye’nin son üç dalgada birliğe katılan ülkelerle benzer ekonomik performans düzeyinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 1

Ekonomik Göstergeler ile Kümeleme Tablosu

Küme Sayısı	Değişkenler	Küme No.	Ülke Sayısı	Ülkeler
k=2	2007 Ekonomik Göstergeler	1	11	Belçika, Danimarka, Almanya, İrlanda, İtalya, Fransa, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık
		2	16	Bulgaristan, Çekya, Yunanistan, İspanya, Hırvatistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, Türkiye
k=3	2007 Ekonomik Göstergeler	1	8	Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Slovenya, Birleşik Krallık
		2	12	Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Türkiye
		3	7	Belçika, Danimarka, İrlanda, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç
	2017 Ekonomik Göstergeler	1	8	Belçika, Almanya, İspanya, İtalya, Avusturya, Fransa, Finlandiya, Birleşik Krallık
		2	15	Bulgaristan, Çekya, Yunanistan, Hırvatistan, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Türkiye
		3	4	Danimarka, İrlanda, Hollanda, İsveç
k=4	2007 Ekonomik Göstergeler	1	7	Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Finlandiya, Birleşik Krallık
		2	9	Bulgaristan, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Türkiye
		3	7	Çekya, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Malta, Portekiz, Slovenya
		4	4	Danimarka, İrlanda, Hollanda, İsveç
	2017 Ekonomik Göstergeler	1	7	Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Finlandiya, Birleşik Krallık
		2	9	Bulgaristan, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Türkiye
		3	7	Çekya, Yunanistan, İspanya, Kıbrıs, Malta, Portekiz, Slovenya
		4	4	Danimarka, İrlanda, Hollanda, İsveç

Tablo 2

Son Küme Merkezleri , k=2 için

	Kümeler	
	1	2
Borç_Alacak_2007	,54	-1,74
KisiBasinaGSYIH_2007	122	70
KisiBasinaReelGSYIH_2007	36109	13681
EnflasyonOrani_2007	1,97	4,38
FaizOrani_2007	4,14	6,05

Sosyal veriler için yapılan kümeleme analizinde de k=2, 3 ve 4 şeklinde farklı küme sayıları test edilmiştir. Örnek olarak k=3 için “son küme merkezleri” Tablo 3’te, sosyal verilere ait ANOVA test sonucu Tablo 4’te gösterilmektedir. Analiz için dâhil edilen Geçici İş Bulma değişkeni =0,10 için kümeler arasında anlamlı bir farka sahip olmadığından, bu değişkenin kümeleme analizlerine dâhil edilmediği gözlenmektedir. Benzer şekilde diğer küme sayıları (k=2 ve k=4) için de bu değişkenin anlamlı olmadığı ANOVA test sonuçlarında gözlenmiş ancak fazla yer kaplamaması açısından tablolarına burada yer verilmemiştir.

Tablo 3

Son Küme Merkezleri

	Kümeler		
	1	2	3
SiddetliMateryalYoksunluk_2007	4,42	30,88	6,50
KötüYaşamKoşulu_2007	13,83	24,50	15,67
YoksullukRiskEşiği_2007	1,01E4	2935,88	6726,50
GeçiciİşBulma_2009*	11,50	7,38	14,17

*Ükelere ait bu değer 2009 yılı itibari ile elde edilebilmektedir.

Tablo 4

ANOVA Test Sonucu

	Küme		Hata		F	Sig.
	Ortalama Kare	sd	Ortalama Kare	sd		
SiddetliMateryalYoksunluk_2007	1846,835	2	105,621	23	17,485	,000
KötüYaşamKoşulu_2007	286,731	2	67,783	23	4,230	,027
YoksullukRiskEşiği_2007	1,227E8	2	785737,187	23	156,160	,000
GeçiciİşBulma_2009	83,838	2	40,596	23	2,065	,150

Sosyal veriler için yapılan testlerin sonucunda, ülkelerin kümelere dağılımı Tablo 5’te özet olarak gösterilmektedir. Başlangıçta ilk göze çarpan unsur, 2007 yılı için Tablo 5 ile Tablo 1’in temel olarak çok benzediğidir. Diğer bir deyişle, ülkelerin kümeleneğinde ekonomik göstergeler ile sosyal göstergelerin birbirine oldukça benzer bir şekilde, özellikle Türkiye açısından bakıldığında, gruplara ayırdığı görülmektedir. Türkiye tüm kümeleme analizlerinde, 2004 yılında birliğe katılan ve Sovyetler Birliği’nden ayrılan bazı ülkelerin yanısıra Bulgaristan ve Romanya ile aynı kümede yer almaktadır. Hırvatistan’a ait 2007 yılı sosyal göstergeleri mevcut olmadığından analize dâhil edilememiş ve o dönemdeki konumu saptanamamıştır.

Tablo 5

Sosyal Göstergeler ile Kümeleme Tablosu

Küme Sayısı ²	Değişkenler	Küme No.	Ülke Sayısı	Ülkeler ³
k=2	2007 yılı Sosyal Göstergeleri	1	16	Belçika, Danimarka, Almanya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, İtalya, Fransa, Kıbrıs, Malta, Slovenya, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık
		2	10	Bulgaristan, Çekya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Türkiye
k=3	2007 yılı Sosyal Göstergeleri	1	12	Belçika, Danimarka, Almanya, İrlanda, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Birleşik Krallık
		2	8	Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Türkiye
		3	6	Çekya, Yunanistan, İspanya, Malta, Portekiz, Slovenya
	2017 yılı Sosyal Göstergeleri	1	9	Belçika, Danimarka, İrlanda, Fransa, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç
		2	10	Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya
		3	7	Çekya, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Malta, Slovenya, Birleşik Krallık
k=4	2007 yılı Sosyal Göstergeleri	1	7	Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Malta, Slovenya, Finlandiya
		2	7	Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovenya, Türkiye
		3	3	Çekya, Macaristan, Portekiz
		4	4	Belçika, Danimarka, Almanya, İrlanda, Kıbrıs, Hollanda, Avusturya, İsveç, Birleşik Krallık
	2017 yılı Sosyal Göstergeleri	1	7	İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Malta, Slovenya, Birleşik Krallık
		2	2	Bulgaristan ve Romanya
		3	9	Çekya, Yunanistan, Hırvatistan, Letonya, Litvanya, Macaristan Polonya, Slovakya
		4	8	Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç

2 k=3 ve k=4 için 2017 sosyal göstergeleri ile kümelemede Türkiye hiçbir kümede yer alamamaktadır.

3 Hırvatistan’a ait 2007 yılı sosyal göstergeleri mevcut olmadığından analize dâhil edilmemiştir.

Ancak sosyal göstergelerin ekonomik göstergelerle yapılan kümeleme analizi ile benzer gruplaşmanın elde edildiği görülmektedir. Dolayısı ile bu analizin, daha o yıllarda (2007) ileri sürülen, Türkiye'nin birliğe dâhil edilmemesinin nedeni ekonomik ve sosyal göstergeler olmadığı, politik olduğu fikrini desteklediği görülmektedir.

Tablo 5'te en dikkat çekici husus, analize tabii tutulan 2007 ve 20017 yılları için küme sayısı k'nın 3 ve 4 değerleri için Türkiye'nin hiçbir kümeye dahil edilememesidir. Bu durum Türkiye'nin sosyal açıdan Avrupa çizgisinden bir hayli uzak olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmaktadır.

Ayrıca aşağıda Tablo 6'da, küme sayısı k=4 için yapılan analiz için ülkelerin küme merkezlerinin uzaklıkları, bu göstergeler açısından hangi ülkelerin daha iyi durumda olduğu bilgisini vermektedir. Ayrıca ANOVA testinde de Geçici İş Bulma değişkeninin anlamlı olmaması, bu değişkenin tüm kümeler için farklı olmadığını ve kümeleme analizinde kullanılmadığını ifade etmektedir. Tablo 6'ya göre sosyal göstergeler açısından dördüncü küme en iyi, peşinde ise birinci ve üçüncü kümeler gelirken, ikinci küme (Türkiye'nin yer aldığı küme) en sonda yer alan küme olmaktadır. Tablo 5'te yer alan 2017 yılı sosyal göstergeleri ile yapılan kümeleme analizi sonucu, Türkiye'nin hiçbir küme ile benzerliği olmadığını göstererek Türkiye'nin sosyal açıdan giderek AB entegrasyonundan uzaklaştığını vurgulamaktadır.

Tablo 6

Son Küme Merkezleri (k=4 iken)

	Kümeler			
	1	2	3	4
SiddetliMateryalYoksunluk_2007	5,29	32,57	11,67	4,33
KötüYaşamKoşulu_2007	14,00	25,29	17,67	14,22
YoksullukRiskEşiği_2007	8091,00	2799,00	4849,33	1,04E4
GeçiciİşBulma_2009	13,86	7,29	12,00	10,89

Ayrıca, analizin başında elde edilen dendograma göre küme sayısının üç olduğu; Türkiye'nin Letonya, Slovakya, Polonya, Litvanya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya ile aynı grupta yer aldığı görülmüştür. Dendogramda Çekya, Portekiz, İspanya, Slovenya, Malta ve Yunanistan aynı grupta; bunların dışında kalan Avrupa ülkeleri diğer bir grupta toplanmıştır. Tablo 5'te de görüldüğü gibi küme sayısı k=3 ve k=4'olarak seçilmesi ve hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminin kullanılması ile Türkiye açısından çok da çarpıcı bir farklılık yaratmamaktadır. Bu durumda her iki yöntemin; hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemlerin birbiri ile tamamen tutarsız bilgi sunduğu aşikârdır. Bu durumda k=2 ile yapılan kümeleme analizinde, Türkiye'nin daha az gelişmiş olan AB ülkelerinin kümesinde yer aldığı;

ancak “Küme üyeliği” tablosunda “uzaklık” değerinin diğer ülkelerden bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kümeleme analizinde, gelişmiş 16 AB ülkelerinin sosyal açıdan uyumlu, Türkiye’nin de son genişleme süreçlerinde birliğe giren 10 üye ile uyumlu olduğu görülmektedir. Slovenya’nın 2017 sosyal göstergeleri açısından gelişmiş AB üyesi ülkelerinin kümesine sığradığı da görülmektedir.

Politik göstergeler ile yapılan analizde sadece 2013 yılı verilerine göre, Polise Güven, Yasal Sisteme Güven, Politik Sisteme Güven değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonucu oluşan kümeler Tablo 7’de özetlenmektedir. Bu göstergeler için daha ileriki yıllara ait veri bulunamadığından, çalışmada son dönemi yansıtan bilgilere yer verilememektedir. Politik göstergeler ile yapılan kümelemede, ekonomik ve sosyal göstergeler ile yapılan kümelemedeki benzerliklere yer verilmediği; ülkelerin daha farklı bir şekilde gruplandığı görülmektedir, Örneğin Türkiye ve Romanya diğer göstergeler ile yapılan kümeleme analizindeki ezberi bozarak, görece daha iyi konumda olan birinci kümede yer almaktadır.

Tablo 7

2013 Yılı Politik Göstergeleri ile Kümeleme Tablosu

Küme Sayısı	Küme Numarası	Ülke Sayısı	Ülkeler
k=3	1	12	Belçika, Almanya, İrlanda, Fransa, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Birleşik Krallık, Türkiye
	2	9	Bulgaristan, Çekya, Yunanistan, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Portekiz, Slovakya, Slovenya
	3	5	Danimarka, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç
k=4	1	12	Belçika, Almanya, İrlanda, Fransa, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Romanya, Birleşik Krallık, Türkiye
	2	5	Bulgaristan, Çekya, Yunanistan, Kıbrıs, Slovakya
	3	4	İspanya, İtalya, Portekiz, Slovenya
	4	5	Danimarka, Hollanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç

Tablo 8’de görüldüğü üzere, birinci küme en iyi konumda olan dördüncü kümenin hemen arkasında yer almaktadır. Diğer bir deyişle birinci kümede yer alan ülkeler, ikinci ve üçüncü kümede yer alan ülkelere kıyasla polise, yasal ve politik sisteme daha fazla güven duyulan ülkelerdir. Bu kurumlara olan güven düzeyinin, dördüncü kümede yer alan ve ekonomik olarak çok gelişmiş olan Danimarka, Hollanda, Avusturya, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerde en yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8

Son Küme Merkezleri

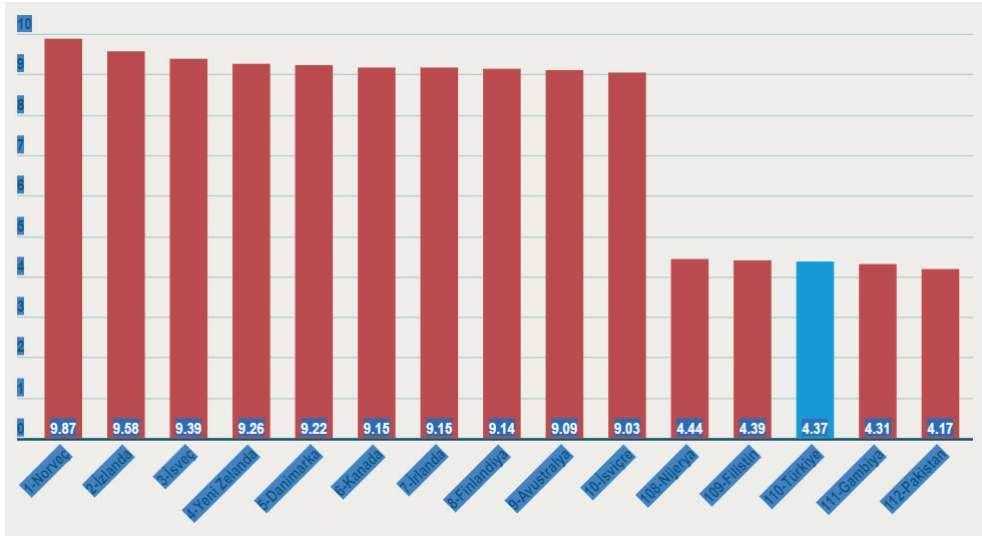
	Kümeleler			
	1	2	3	4
PoliseGüven_2013	5,69	4,00	5,00	7,00
YasalSistemeGüven_2013	4,62	3,20	2,50	6,40
PolitikSistemeGüven_2013	3,77	2,40	1,25	5,00

Analizde yer alan politik göstergelerin AB politik kriterlerini dolaylı yansıttığı bilinmekle beraber politik kriterleri doğrudan yansıtan göstergelere erişilememiştir. Bu sebeple çalışmada salt bu göstergelerle ve bu yıla ait verilerle kümeleme analizi yapılmıştır. Ancak ilave bilgi olarak, her yıl yayınlanan demokrasi endekslerinin Tablo 9’da hazırlanan kesitine bakıldığında, Türkiye ve AB’ye üye ülkelerin pek çoğunun 2007 yılına ait konumlarını koruyamadığı, 2017 yılına gelindiğinde genel olarak demokrasi endeks değerlerini, diğer bir deyişle demokrasi endeksine göre sıralamalarını düşürdüğü görülmektedir. Oysa 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra daha da hızlanan küresel demokrasi rüzgârı ile dünya genelinde 30’dan fazla ülke, otoriter rejimden demokratik siyasal sisteme geçiş yapmış; bu ülkelerin arasında yer alan ve AB sınırları içerisinde olan 10 ülke de AB’ye tam üye olarak kabul edilmiştir.

2007 yılında Türkiye’nin, bazı AB ülkelerinin yer aldığı “tam demokrasi” ve “kusurlu demokrasi” kategorisinde yer almadığı, otoriter rejime daha yakın olan “karma rejim” de yer aldığı bilinmektedir. Bu durum Tablo 9’da Türkiye’nin 2017 demokrasi endeks değeri olan 4,88 değeri ile açıklanabilmektedir. Oysa AB ülkeleri arasında demokrasi endeks değeri 6’ın altına düşen hiçbir ülkenin olmadığı görülmektedir.

Tablo 9’a genel olarak bakıldığında, demokrasi trendinde gözlenen gerilemenin sadece Türkiye’ye özel bir durum olmadığı, son yıllarda yayınlanan demokrasi endeks sıralamalarında dünya genelinde olduğu gibi, AB ülkelerinde de bir duraklama veya gerileme süreci yaşandığı gözlenmektedir. En gelişmiş AB ülkelerinden olan Danimarka ve İsveç gibi ülkelerin bile 2017 yılında 2007 yılına göre gerileme yaşadığı görülmektedir. Tablo 9 incelendiğinde, sadece Estonya, Norveç, Birleşik Krallık ve İtalya’nın demokrasi endeksinde artış olduğu, Türkiye dâhil pek çok ülkenin gerileme trendinde olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısı ile demokrasi endeksine göre sıralamadaki gerilemeler sadece Doğu Avrupa yeni demokrasileri ile Türkiye’de değil, demokrasinin kurumları ve standartları ile kökleşmiş olduğu düşünülen Batı Avrupa ülkelerinde de rastlanmaktadır.

Demokrasi trendinde genel olarak gerilemenin gözlenmesine rağmen, AB ülkeleri ve Türkiye arasındaki makas giderek genişlemekte; Türkiye demokrasi endeks değeri ile dünya sıralamasında bile alt sıralarda yer alan ülkelere yaklaşmaktadır.

Şekil 2. Türkiye'nin Güncel Demokrasi Endeksinin Karşılaştırmalı Profili
Kaynak: The Economist Intelligence Unit Demokrasi Endeksi 2018; Gökkuş,2019

Türkiye'nin demokrasi endeks değeri, dünyada 167 ülke içinde 144. sırada yer almasını sağlayacak düzeye düşerek, Şekil 2'de de görüldüğü üzere Nijerya, Gambiya ve Pakistan'ın endeks değerine yaklaşmıştır.

Tablo 9
2007-2009 Yıllarına ait Demokrasi Endekslerinin Karşılaştırılması

Ülkeler	Demokrasi Endeksi -2007	Demokrasi Endeksi -2016	Demokrasi Endeksi -2017	Demokratik Trend (2007-2017 aralığında)	Demokrasi Endeksi 2016 Rank
Almanya	8,82	8,63	8,61	Gerileme	11
Avusturya	8,69	8,41	8,41	Gerileme	12
Belçika	8,15	7,77	7,78	Gerileme	22
Bulgaristan	7,10	7,01	7,03	Gerileme	29
Çekya	8,17	7,82	7,62	Gerileme	21
Denimarka	9,52	9,20	9,22	Gerileme	4
Estonya	7,74	7,85	7,79	İlerleme	20
Finlandiya	9,25	9,03	9,03	Gerileme	8
Fransa	8,07	7,92	7,80	Gerileme	18
Hırvatistan	7,04	6,75	6,63	Gerileme	31
Hollanda	9,66	8,8	8,89	Gerileme	10
İrlanda	9,01	9,15	9,15	Aynı	5

İspanya	8,34	8,30	8,08	Gerileme	15
İsveç	9,88	9,39	9,39	Gerileme	3
İtalya	7,73	7,98	7,98	İlerleme	16
İzlanda	9,71	9,50	9,58	Gerileme	2
Kıbrıs	7,60	7,65	7,59	Gerileme	23
Letonya	7,37	7,31	7,25	Gerileme	26
Litvanya	7,43	7,47	7,41	Gerileme	25
Lüksemburg	9,10	8,81	8,81	Gerileme	9
Macaristan	7,53	6,72	6,64	Gerileme	32
Makedonya	6,33	5,23	5,57	Gerileme	40
Malta	8,39	8,39	8,15	Gerileme	13
Norveç	9,55	9,93	9,87	İlerleme	1
Polonya	7,30	6,83	6,67	Gerileme	30
Portekiz	8,16	7,86	7,84	Gerileme	19
Romanya	7,06	6,62	6,44	Gerileme	33
Slovakya	7,40	7,29	7,16	Gerileme	27
Slovenya	7,96	7,51	7,50	Gerileme	21
Türkiye	5,70	5,04	4,88	Gerileme	34
UK	8,08	8,36	8,53	İlerleme	15
Yunanistan	8,13	7,23	7,29	Gerileme	20

5. Sonuç

Bu çalışmada AB ülkeleri ve Türkiye'nin 2007 ve 2017 yıllarına ait ekonomik, sosyal ve politik göstergeleri ile kümeleme analizi yapılarak AB'nin dün ve bugününe ait yapısal durumu izlenmeye çalışılmıştır.

AB, başlangıçta Avrupa çapında barış ve güvenliğin sağlanarak Avrupa kıtasında yer alan ülkeler arasında ekonomik bir işbirliğinin geliştirilmesi amacı ile kurulan birlik olmasına rağmen, giderek hedefini geliştirmiş ve üyelerinin sürdürülebilir ekonomiye sahip olmalarının yanı sıra birlik içinde siyasi ve sosyal entegrasyonu da kurmayı hedeflemiştir. Türkiye ise yarım asrı aşan bir süredir AB'ye üyelik kriterlerini sağlamayı daima gündemde tutmasına rağmen, üyelik statüsü kazanamamış; dönem dönem ilişkilerde yaşanan gerginliklere rağmen ekonomik nedenlerle AB ile bağlarını da hiç koparmadığı gibi, üyelik arzusundan da vazgeçmemiştir. Ancak 2004 ve 2007 genişleme süreçlerinde nitelik ve niceliklerinin AB üyelik kriterlerine yeterince uymadığı iddia edilen ülkelerin de birliğe üye olarak alınmaları, Türkiye açısından tartışılan AB ilişkilerini bir adım öteye taşıyarak, çifte standardı alenileştirdiği izlenimi bırakmıştır.

Çalışmada ekonomik verilere yapılan kümeleme analizinde, hem geçmişte (2007 yılında) hem de günümüzde (2017 yılında) AB'nin benzer profile sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle 2004 ve 2007 genişleme sürecinde birliğe alınan ülkelerin büyük kısmı hala Türkiye ile ekonomik homojeniteye sahiptir. Türkiye'nin bu görece güçlü ekonomik yapısına rağmen sosyal ve siyasal alanlarda AB üyeleri ile homojen olamadığı görülmektedir. Ancak siyasal alanda Türkiye'nin AB'nin demokratik normlarından uzaklaşması veya diğer bir ifade ile demokrasi endeksindeki gerilemeleride AB'nin gündeminden düşmemektedir. Çünkü 1993 yılında Kopenhag Zirvesinde üyelik koşullarına bir de politik koşullar eklenerek AB'ye üyelik koşulları kesin bir biçimde ortaya koyulmuştur.

AB, aday ülkelerin üyelik koşullarını karşılayamadığı konular(başlıklar) ile ilgili çalışmaları izleyerek, her yıl ülkelere ait yayınladığı "İlerleme Raporu"nda ülkelerin yetersiz kaldığı konulara ayrıntılı yer vermekte ve birliğin beklentilerini ortaya koymaktadır. Böylece AB, yarım yüzyıllı aşan bir süre boyunca elde ettiği birikimi ve genişleme süreçleri ile elde ettiği ekonomik ve politik gücü korumaya ve kendi normlarına uyan ülkeleri birliğe katma arzusunu devam ettirmekte kararlılığını sergilemektedir.

Ayrıca son yıllarda demokrasi endeksindeki gerilemeler de sadece Türkiye'ye mahsus olmayıp, Doğu Avrupa yeni demokrasilerinde ve demokrasinin kurumları ve standartları ile kökleşmiş olduğu düşünülen Batı Avrupa ülkelerinde de rastlanmaktadır. Dünyada demokrasi endeksinde görülen gerileme trendine rağmen birliğe tam üye olan ülkeler minimum 6,57 endeks değerine sahipken Türkiye'nin 4,88 olan endeks değeri oldukça zayıf bir skor olarak göze çarpmaktadır. Yani ekonomik olarak homojen olduğu ülkelerin demokrasi endeksleri Türkiye'nin endeks değerinden bariz bir şekilde üstündür. Dolayısı ile Türkiye'nin demokrasi endeks değerini hem kendi menfaatleri hem de AB'ye katılım emelleri için acilen yükseltecek önlem ve uygulamalara ihtiyacının olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, AB istediği konuda isteği ülkenin AB normlarını sağlaması konusunda önemli desteği sağlamaktadır. Bunu bir örneği de Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinine yapılan uyumlaştırma çalışmaları ve destekleridir. Bu ülkelere ekonomik yardımın ve kolaylaştırılmış ticaret imkânlarının ötesinde destek sağlanmıştır (IKV, 2019). Ayrıca görüldüğü üzere, günümüzde en önemli uluslararası sorunların başında yer alan göç ve mülteci krizi gibi sorun ve risklerin doğrudan olmasa da dolaylı olarak AB ülkelerini etkilememesi imkânsız hale gelmiştir. Göç ve mülteci hareketlerini bir güvenlik sorunu ve/veya sosyal sorun olarak değerlendiren aynı AB, Türkiye'nin yabancılara yönelik politikalarının AB normlarına uyumlaştırılması çalışmalarını 2013'te başlayarak Suriye krizi nedeniyle hızlıca tamamlamasına yardımcı olmuştur. Böylece AB'nin Türkiye ile birlikte hızlı bir şekilde

kurduğu strateji, AB sınırlarının derhal güvence altına alınmasını sağlamıştır. Çünkü Avrupa güvenlik konusuna kuruluşundan beri yüksek düzeyde önem vermektedir. Güvenlik konusu AB'nin oluşum sürecinde de öncelikli konularından biriydi. Batı Avrupa Birliği (BAB) ve NATO'nun kurulması ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetlere karşı kolektif bir güvenlik sağlanmış olması da bu yaklaşımın ürünüdür (Şöhret,2012:300).

2010 yılında AB'yi de etkisi altına alan Avro borç krizi başta olmak üzere sürekli ve hızla değişen küresel boyutlu ekonomik ve politik olgular nedeniyle gücünü korumaya çalışan AB'nin, "birliğin genişleme politikası"nın üstüne şimdilik bir örtü örtmüş gibi görüldüğünü söylemek mümkündür. Ancak son dönemde Kuzey Balkan ülkeleri ile AB üyelik kriterlerine uyum sağlamaları yönünde görüşmelerin devam ettiği bilinmektedir. Dolayısı ile AB ekonomik ve politik gücünü artıracak yönde olan ancak yapısal dokusuna uyan ülkeleri birliğe katma stratejisine devam etmektedir.

Çalışmamızda yapılan analiz doğrultusunda AB'nin her genişleme sürecinde olduğu gibi, 2004 ve 2007 genişleme sürecinde de salt ekonomik kriterleri baz almadığı, sosyal ve politik kriterleri ön planda tuttuğu görülmektedir. Ayrıca AB'nin 2018 yılında yayınladığı Türkiye İlerleme Raporunda da demokrasi başlığı altında insan hakları ve temel haklar açısından olduğu gibi yargı sisteminde de Türkiye'nin Avrupa normlarından uzak olduğuna yer verilmiştir. Raporda yer alan bu analizin, çalışmanın ampirik sonuçları ile tutarlı olduğu gözlenmektedir.

Kaynakça/References

- Alptekin, N., & Yeşilaydın, G. (2015). OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 137–155.
- Arı, E., & Yıldız, A. (2018). OECD ülkelerinin göç istatistikleri bakımından bulanık kümeleme analizi ile incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 17–28.
- Erilli, N. A., Yolcu, U., Eğrioğlu, E., Aladağ, Ç. H., & Öner, Y. (2011). Determining the Most Proper Number of Cluster in Fuzzy Clustering by Artificial Neural Networks. *Expert Systems with Applications*, 38, 2248–2252.
- Erkekoğlu, H. (2007). AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'nin üye ülkeler karşısındaki görece gelişme düzeyi: Çok değişkenli istatistiksel bir analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 28–50.
- Ertas, S.A., & Atik, H. (2016). Kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yeri: İstatistiksel bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 199–218.
- Gökkuş, B. (2019). 2018 Demokrasi endeksi: Türkiye 10 basamak geriledi,110. ülke oldu. <https://tr.euronews.com/2019/01/09/2018-demokrasi-endeksi-turkiye-10-basamak-geriledi-110-ulke-oldu-avrupa-demokrasi> Erişim: 31.7.2019
- İktisadi Kalkınma Vakfı – İKV.(2019). AB Genişleme Politikası. <https://www.ikv.org.tr> Erişim: 14.7.2019
- Karagöz, Y. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği. Sivas: Nobel Yayınevi.
- Turanlı, M., Özden, Ü. ve Türedi, S. (2006). Avrupa Birliği'ne aday ve üye ülkelerin ekonomik benzerliklerinin kümeleme analiziyle incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 95–108.

- Ülgen, G., & Özalp, L. F. A. (2017). Refah rejimleri sınıflandırma çalışmaları: Cinsiyet boyutları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), 637–656.
- Kalaycı, Ş. (2008). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatisti teknikleri, Ankara, Asil yayın dağıtım Ltd.Şti.
- Sandal, E. K., Karabulut, M. & Gürbüz, M. (2005). Sosyo-ekonomik kriterler bakımından Türkiye'nin konumu ve Avrupa Birliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 1–14.
- Şahin, D. (2017). Kümeleme analizi ile Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik özgürlükler açısından değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1299–1313.
- Şöhret, M. (2012). Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 288–330.